

Stručni rad

UMREŽAVANJEM DO JAČANJA UČENJA ZA PODUZETNIŠTVO U EUROPI: HRVATSKA KAO DIO EUROPSKE MREŽE UČENJA ZA PODUZETNIŠTVO (EE-HUB)

Maja Jukić, dipl. ing. el., Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja
Ulica Damira Tomljanovića-Gavrana 11, 10020 Zagreb, Hrvatska
Telefon: +385 1 4501 800, e-mail: ured.ravnatelj@ncvvo.hr

Thomas Farnell, MA, Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja, Ulica
Damira Tomljanovića-Gavrana 11, 10020 Zagreb, Hrvatska

Ines Elezović, mag. soc., Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja
Ulica Damira Tomljanovića-Gavrana 11, 10020 Zagreb, Hrvatska
Telefon: +385 1 4501 868, e-mail: ines.elezovic@ncvvo.hr

SAŽETAK

Europska mreža učenja za poduzetništvo (European Entrepreneurship Education NETwork) je paneuropsko tijelo koje čine institucije i pojedinci najaktivniji u promicanju i razvoju poduzetničkog obrazovanja u Europi. Ono je osmišljeno s ciljem da se zainteresirani dionici povežu te, obogaćeni razmjenom iskustava, nastave unapređivati razinu poduzetničkih aktivnosti, učenja i poučavanja, u svojoj zemlji i diljem Europe.

EE-HUB projekt traje tri godine (od 2015. do 2018.), a sufinancira ga Izvršna agencija za mala i srednja poduzeća (EASME) Europske komisije, u okviru COSME programa. Konzorcij voditelja projekta čine četiri partnera: JA Europe, EUROCHAMBRES, SEECEL i EUproVET. U sklopu EE-HUB projekta već su sada dostignuti značajni rezultati u području nacionalnih politika, potpore stručnome usavršavanju učitelja, sklapanju partnerstava i mreža, ojačavanju regionalnih tijela, škola i poduzetničkih inkubatora te prikupljanju instrumenata za praćenje i vrednovanje poduzetničkih postignuća. Koristeći brojne suvremene kanale, uglavnom informacijsko-komunikacijske tehnologije, prikupljaju se i analiziraju najbolje nacionalne prakse. Važna aktivnost je suradničko učenje i sastanci na kojima se donose preporuke koje svaki od stručnjaka prenosi natrag u svoju zemlju – svojoj organizaciji, ministrima, vladi i praktičarima. EE-HUB je zamišljen kao savjetodavno tijelo za europske donositelje javnih politika, kao i za institucije, s glavnim ciljem razmjene i prenošenja dobrih praksi u učenju za poduzetništvo.

U okviru ovog projekta, u kojem sudjeluju i eksperti iz Republike Hrvatske, održane su konferencije i okrugli stolovi te čitav niz online seminara. Također, do sada su

objavljeni sažetci s rezultatima aktivnosti radnih skupina, primjeri dobrih praksi, blogovi te izvješća.

Ključne riječi: *učenje za poduzetništvo; politike EU; COSME program; EE-HUB projekt; umrežavanje eksperta; primjeri dobre prakse*

1. UVOD: UČENJE ZA PODUZETNIŠTVO U EUROPSKOJ UNIJI

1.1. Politike Europske unije za promicanje učenja za poduzetništvo

Razvoj učenja za poduzetništvo već se više od desetljeća nalazi među istaknutim ciljevima Europske unije i njezinih država članica. U kontekstu ekonomskih i društvenih izazova s kojima se suočava Europa, posebice nakon gospodarske krize, Europska je komisija prepoznala kako je razvoj poduzetnosti među svim građanima neophodan za poticanje veće inovativnosti, zapošljivosti i socijalne uključenosti. Poduzetnost podrazumijeva sposobnost učenika za prepoznavanje vlastitih prednosti i jakih strana, kao i vlastitih nedostataka te inicijativnosti za osobni i profesionalni razvoj i za razvoj vlastite karijere. Osim što je neophodna za svakog pojedinca kao građanina u društvu u kojem živi, poduzetnost je i temelj za razvoj poduzetništva. Iz tog razloga, učenje za poduzetništvo naglašeno je kao prioritet u glavnoj razvojnoj strategiji Europske unije *Europa 2020* (Europska komisija, 2010), kao i u politikama Europske unije u područjima obrazovanja i osposobljavanja, poduzetništva i zapošljavanja, što će biti detaljnije prikazano u nastavku.

1.1.1. Položaj učenja za poduzetništvo u politikama Europske unije za obrazovanje i osposobljavanje

Naglasak na važnosti jačanja poduzetničkih kompetencija na svim razinama obrazovanja jasno se odražava u okviru politike obrazovanja i osposobljavanja Europske unije. Već 2006. godine, među ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje (definirane u dokumentu Europskog parlamenta i Vijeća Europske unije, 2006) uključen je „osjećaj za inicijativu i poduzetništvo“. Ključne kompetencije definiraju se kao skup znanja, vještina i stavova koje treba stjecati svaki pojedinac do kraja obveznog obrazovanja i kroz cjeloživotno učenje te koji predstavljaju temelj za uspjeh pojedinaca u društvu temeljenom na znanju. Prema definiciji Europskog parlamenta, kompetencija poduzetništvo predstavlja sposobnost pojedinca da „pretvara ideje u djela“ i podrazumijeva kreativnost, inovativnost, sposobnost poduzimanja rizika, kao i sposobnost planiranja, organiziranja te vođenja projekata. U tom smislu, poduzetništvo spada među tzv. „transverzalne“ kompetencije, koje su jednako relevantne na poslovnoj, društvenoj i osobnoj razini. Učenje za poduzetništvo istaknuto je i među prioritetima *Strateškog okvira EU za europsku suradnju u obrazovanju i osposobljavanju* tzv. strategija *ET 2020*, (Vijeće Europske unije, 2009), kao i u dokumentu *Promišljanje obrazovanja: ulaganje u vještine za bolje socioekonomske ishode* (Europska komisija, 2012, str. 9). Potonji dokument naglašava kako:

„Države članice trebaju poticati razvoj poduzetničkih vještina kroz nove i kreativne načine podučavanja i učenja od osnovne škole nadalje, uz usredotočenost u srednjem i visokom obrazovanju na mogućnost pokretanja poduzeća kao karijernog puta. Iskustvo u stvarnom svijetu, kroz učenje temeljeno na rješavanju problema (eng.

problem-based learning) i kroz suradnju s poduzećima, trebalo bi biti ugrađeno u svim disciplinama i prilagođeno svim razinama obrazovanja. Svi mladi ljudi trebali bi imati barem jedno praktično poduzetničko iskustvo (eng. *practical entrepreneurial experience*) prije završetka obveznog obrazovanja.“

Od tada, naglasak na važnosti učenja za poduzetništvo dodatno je istaknut u dva EU dokumenta u području obrazovanja i osposobljavanja: *Zaključci vijeća o poduzetništvu u obrazovanju i osposobljavanju* (Vijeće Europske unije, 2015) i *Rezolucija Europskog parlamenta od 8. rujna 2015 o poticanju poduzetništva mladih kroz obrazovanje* (Europski parlament, 2015).

Značaj pristupanja poduzetništvu kao ključnoj kompetenciji (koja se promovira u sklopu politika EU za obrazovanje i osposobljavanje) jest u tome da se koncept poduzetništva ne ograničava na pokretanje poduzeća, već podrazumijeva široku i sveobuhvatnu definiciju sposobnosti „pretvaranja ideja u praksu“. Iz tog razloga, ključna kompetencija poduzetništva jednako je relevantna za profitni i neprofitni sektor, kao i za državnu službu.

1.1.2. Položaj učenja za poduzetništvo u politikama Europske unije za poduzetništvo i zapošljavanje

Naglasak na važnosti učenja za poduzetništvo jednako je snažan u okviru politika EU koje podupiru poduzetništvo, a ono se trenutno nalazi u nadležnosti Glavne uprave za unutarnje tržište, industriju, poduzetništvo i malo i srednje poduzetništvo – *DG Grow*. Nakon utvrđivanja nedostatka poticajnog okvira za poduzetništvo i razvoj malih i srednjih poduzeća u Europi (posebno u odnosu na Sjedinjene Američke Države), Europska unija razvila je 2008. godine sveobuhvatni strateški okvir za razvoj malih i srednjih poduzeća u Europskoj uniji, naziva *Zakon o malom poduzetništvu za Europu (SBA - Small Business Act for Europe)* (Europska komisija, 2008). U tom dokumentu, učenje za poduzetništvo definirano je kao ključni čimbenik za postizanje prvog načela SBA-a o „stvaranju okruženja u kojem poduzetnici i obiteljske tvrtke mogu napredovati te u kojem se poduzetništvo nagrađuje“.

Dodatni poticaj za razvoj poduzetništva i učenja za poduzetništvo u Europskoj uniji donio je *Akcijski plan za poduzetništvo 2020*. Učenje za poduzetništvo istaknuto je kao prvi od tri cilja (pod nazivom „Obrazovanje i osposobljavanje za poduzetništvo za potporu rastu i pokretanju poduzeća“), koji se odnosi na pokretanje „kulture poduzetništva u Europi, njegujući novu generaciju poduzetnika“ (Europska komisija, 2013).

Konačno, Europska komisija nedavno je objavila *Novi program vještina za Europu* (Europska komisija, 2016). Pod nadležnošću Glavne uprave za zapošljavanje, socijalna pitanja i uključenost (*DG Employment*), *Novi program vještina* uključuje mjere za unapređenje EU okvira za ključne kompetencije kako bi što više ljudi steklo vještine koje su nužne za rad i život u 21. stoljeću, s posebnim naglaskom na promicanju poduzetničkih i inovativnih stavova i vještina, uključujući poticanje praktičnih poduzetničkih iskustava.

Ukratko, Europska unija donosi koherentan i međuresorni pristup učenju za poduzetništvo koji definira ciljeve i prioritete koji se reflektiraju i odražavaju u politikama pod nadležnošću različitih Glavnih uprava Europske komisije.

1.1.3. Analiza stanja: implementacija i provedba učenja za poduzetništvo u državama članicama Europske Unije

Unatoč tome što je integriranje učenja za poduzetništvo u obrazovne sustave jasno definirano kao prioritet na razini EU, razina provedbe učenja za poduzetništvo na razini država članica EU još uvijek nije zadovoljavajuća. Dvije recentne publikacije pružaju pregled trenutne situacije u Europi te identificiraju područja za poboljšanje: izvješće Europske komisije *Učenje za poduzetništvo u školi u Europi (Entrepreneurship Education at School in Europe)*, Europska komisija / EACEA / Eurydice, (2016) i studija *Učenje za poduzetništvo u Europskoj uniji: pregled politika i prakse (SEECCEL, 2015)*, koja je izrađena za EU Mrežu izaslanika za malo i srednje poduzetništvo (*SME Envoy Network*).

Prije svega, važno je naglasiti kako niti jedna zemlja Europske unije, Europskog ekonomskog prostora ili zemalja pretprijetnica trenutno ne ispunjava kriterij „potpune provedbe“ (eng. *mainstreaming*) učenja za poduzetništvo, što podrazumijeva da se provodi na svim razinama obrazovanja uz adekvatno osposobljavanje nastavnog osoblja te uz robusno vrednovanje ishoda učenja (Europska komisija, op.cit.). Iako je u mnogim zemljama učenje za poduzetništvo postavljeno kao međupredmetna tema u osnovnom obrazovanju, to još uvijek nije slučaj u svim državama članicama. Također, u većini zemalja primarno se podučava poduzetništvo u srednjoškolskom obrazovanju kroz različite pristupe, na primjer, kao zasebni predmet ili integriran u druge predmete, ali često nije dio obaveznog dijela kurikuluma. Stoga Europska unija još nije blizu postizanja cilja stjecanja poduzetničke kompetencije (uz stjecanje praktičnoga poduzetničkog iskustva) kod svih učenika do kraja obaveznog obrazovanja.

Na razini nacionalnih javnih politika, oba izvješća pokazuju kako je predanost cilju provedbe učenja za poduzetništvo izražena u strateškim dokumentima u gotovo svim državama članicama EU. Većina nacionalnih definicija pojma „učenja za poduzetništvo“ odražava širu definiciju koncepta učenja za poduzetništvo kao ključne kompetencije (umjesto da se isključivo odnosi na pokretanje poduzeća) te prepoznaju važnost navedene kompetencije za jačanje zapošljivosti. Nekoliko zemalja ima zasebne strategije za učenje za poduzetništvo (osobito u sjevernoj Europi i u zemljama jugoistočne Europe), dok druge zemlje naglašavaju učenje za poduzetništvo u sklopu širih strategija za inovaciju (Europska komisija, op.cit.). Usprkos tim pozitivnim trendovima, prema analizi SEECCEL-a (op.cit.), u osam država članica EU, tema učenja za poduzetništvo nije uključena u nacionalne strategije obrazovanja te EU izaslanici za mala i srednja poduzeća iz devet država članica također smatraju kako učenje za poduzetništvo nije prioritet obrazovnih politika u njihovim zemljama. Ovaj problem vezan je uz širi izazov nedostatne međuresorne koordinacije za učenje za poduzetništvo u mnogim državama članicama.

Na razini provedbe, iako je poduzetništvo kao ključna kompetencija uglavnom integrirano u nacionalne kurikulume, ključni izazov leži u fragmentiranom pristupu razvijanju koherentnih ishoda učenja za tu kompetenciju (Europska komisija, op.cit.). U sklopu nacionalnih strategija vezanih uz učenje za poduzetništvo, ishodi učenja rijetko se nalaze među prioritarnim područjima djelovanja. U zemljama gdje su pak razvijeni ishodi učenja, često nisu sveobuhvatni te nedostaje koherentan pristup definiranju razina napredovanja kroz sve razine obrazovanja (eng. *progression model*).¹ Naposljetku, izvješće Europske komisije nije moglo identificirati primjer jedne zemlje u kojoj su ishodi učenja za kompetenciju poduzetništva specifično podložni vrednovanju – što predstavlja značajno ograničenje djelotvornom podučavanju i učenju (Europska komisija, op.cit.).

Što se tiče mehanizama za pružanje podrške za uspješnu provedbu učenja za poduzetništvo (na primjer, putem obrazovanja nastavnika, smjernica za podučavanje, razmjene dobrih praksi), mnoge države članice EU, koje su već uvele učenje za poduzetništvo u kurikulum, još nisu razvile takve važne mjere podrške (SEECCEL, op.cit.). Prema izvješću Europske komisije (op. cit.), nemoguće je točno utvrditi (bez dodatnih istraživanja) koliko je zemalja već integriralo učenje za poduzetništvo u obrazovanje nastavnika, budući da većina pružatelja inicijalnog obrazovanja nastavnika ima autonomiju u definiranju kurikuluma. No prema dostupnim informacijama, samo je sedam od ukupno 36 zemalja analiziranih u izvješću posebno istaknulo kako je učenje za poduzetništvo integrirano u inicijalno obrazovanje učitelja. Dodatno, manje od polovice zemalja ima posebne smjernice za metode podučavanja poduzetništva kao ključne kompetencije. Usprkos ovim trendovima, programi za kontinuirano stručno usavršavanje nastavnika u području učenja za poduzetništvo dostupni su u većini zemalja. Učenje nastavnika i njihova izloženost iskustvu poduzetništva ključni su elementi ovog procesa i predstavljaju ishodište za njihovo poučavanje poduzetništva.

Naposljetku, što se tiče praćenja i vrednovanja, broj država članica koji trenutno prikuplja podatke o tome kako se učenje za poduzetništvo provodi ili vrednuje provedbu istoga je zanemariv (SEECCEL, op.cit.).

1.1.4. Pregled mjera Europske unije za jačanje učenja za poduzetništvo

U kontekstu strateškog naprijed prikazanog okvira Europske unije, Europska komisija poduzela je niz mjera za potporu razvoju nacionalnih politika za učenje za poduzetništvo, kao i za podršku provedbi učenja za poduzetništvo. U prvoj fazi, Europska komisija je podržala niz stručnih skupina za izradu analiza i za razvoj konceptualnih okvira i smjernica za poticanje daljnjeg razvoja učenja za poduzetništvo u Europi. Većina tih inicijativa pokrenuta je i podržana od strane glavnih uprava za

¹ Jedan od rijetkih primjera koherentnog modela postepenog razvijanja kompetencije poduzetništva kroz sve razine obrazovanja je u Danskoj.

Više informacija na: <http://eng.ffe-ye.dk/knowledgecentre/entrepreneurship-education/progression-model>

poduzetništvo (*DG Grow*)² i za obrazovanje i osposobljavanje (*DG EAC*), a mjere su uključivale:

- organizaciju simpozija na visokoj razini o učenju za poduzetništvo, koji su rezultirali preporukama za europske institucije, države članice i obrazovne ustanove (npr. *Oslo Agenda*, 2006; te *Budapest Agenda*, 2011);
- izradu studija o učinku programa učenja za poduzetništvo u predtercijarnom i tercijarnom obrazovanju u Europi (Europska komisija/*DG Enterprise*, 2012; Europska komisija/*DG Grow*, 2015);
- razvoj smjernica za nastavnike (Europska komisija/*DG Grow*, 2014) koje sadrže primjere dobre prakse o tome kako integrirati učenje za poduzetništvo u nastavu;
- uspostavu stručne skupine na visokoj razini (Europska komisija/*DG Enterprise*, 2010), tematske radne skupine (Europska komisija/*DG EAC*, 2015) te skupine stručnjaka za pokazatelje učenja za poduzetništvo i poduzetničke kompetencije (*ICF GHK*, 2014), čija završna izvješća pružaju bogat izvor podataka i preporuka za provedbu učenja za poduzetništvo.

Od 2012. godine tri najznačajnije i najvažnije inicijative EU vezane uz učenje za poduzetništvo su:

- *Učenje za poduzetništvo u školama u Europi*: navedena tematska izvješća pripremljena od strane mreže *Eurydice* Europske komisije (Europska komisija / *EACEA* / *Eurydice*, 2012; Europska komisija/*EACEA* /*Eurydice*, 2016) pružaju neprocjenjiv izvor usporedivih informacija o tome kako razne države članice provode učenje za poduzetništvo u svojim obrazovnim sustavima.
- *HEInnovate*: internetski alat za samoprocjenu stupnja poduzetnosti i inovativnosti visokih učilišta razvijen od strane Europske komisije (*DG EAC*) i *OECD*-a (*LEED Forum*), kojim se također procjenjuje mjera do koje je učenje za poduzetništvo ugrađeno u nastavu te koliko dobro je visoko učilište povezano s gospodarstvom i drugim vanjskim dionicima (*HEInnovate*, 2014).
- *EntreComp*: možda najvažnija inicijativa u području učenja za poduzetništvo u posljednjih deset godina razvoj je *Okvira poduzetničke kompetencije (European Entrepreneurship Competence Framework – EntreComp)* (Bacigalupo i sur., 2016). *EntreComp* pruža sveobuhvatan referentni okvir koji definira znanja, vještine i stavove koji čine poduzetničku kompetenciju. *Okvir* se sastoji od tri međusobno povezana područja kompetencija („Ideje i mogućnosti”, „Resursi” i „U akciju”) koja čine model napredovanja kroz osam razina obrazovanja s ukupno čak 442 ishoda učenja. Ovaj se okvir može koristiti kao resurs za izradu kurikulumu, razvoj aktivnosti učenja te za planiranje metoda vrednovanja ishoda učenja.

² Napomena: 2015. godine je Glavna uprava za poduzetništvo i industriju (*DG Enterprise*) Europske komisije postala Glavna uprava za unutarnje tržište, industriju, poduzetništvo i mala i srednja poduzeća (*DG Grow*).

Osim navedenih inicijativa, Europska komisija također podržava razvoj učenja za poduzetništvo putem nekoliko programa za financiranje projekata (na primjer, *Erasmus+*, *COSME* i *CIP*, kao i kroz europske fondove). Među značajnim inicijativama financiranim od strane Europske komisije su pokretanje *SEECCEL*-a (Regionalnog centra za učenje za poduzetništvo za zemlje jugoistočne Europe), razvoj inovativnih alata za vrednovanje ishoda učenja učenja za poduzetništvo (projekt *Assessment Tools and Indicators for Entrepreneurship Education – ASTEE*), istraživanje učinka programa učenja za poduzetništvo (projekt *Innovation Cluster for Entrepreneurship Education – ICEE*), te pokretanje Europske mreže stručnjaka za učenje za poduzetništvo (*EE HUB*) o čemu je detaljnije riječ u idućem poglavlju.

2. INICIJATIVA *EE-HUB*: PREMA EUROPSKOM CENTRU IZVRSNOSTI U UČENJU ZA PODUZETNIŠTVO

Unatoč mnogim inicijativama za unapređenje učenja za poduzetništvo, brojne države članice EU i zemlje pretpristupnice trebaju dodatnu podršku, savjete i resurse za razvoj politike za učenje za poduzetništvo. Jedna od preporuka stručne skupine Europske komisije za učenje za poduzetništvo (Europska komisija / *DG Enterprise*, 2010) bila je da se, upravo zbog ove potrebe, uspostavi posebni Europski centar za učenje za poduzetništvo kao opservatorij aktualnih politika i prakse, kao platforma za komunikaciju dionika te kao istraživački centar za prikupljanje i širenje dobrih praksi, istraživanja i referentnih okvira. U tom smjeru već je predložen niz inicijativa i osnovane su brojne institucije u Europi. Među ostalima, u Hrvatskoj je 2009. godine, uz podršku Europske komisije (*DG Near* i *DG Grow*), osnovan Regionalni centar za učenje za poduzetništvo za zemlje jugoistočne Europe (*SEECCEL*) koji i danas djeluje na području jugoistočne Europe, Dunavske regije. Ovaj centar na razini EU intenzivno radi na razvoju okvira za ključnu kompetenciju poduzetništva, što je rezultiralo prepoznavanjem *SEECCEL*-a kao jednog od primjera najbolje prakse u Europi u ovom području (*SEECCEL*, 2016; *CARDET*, 2016). Druga značajna inicijativa bila je financiranje *Europske mreže učenja za poduzetništvo* (tzv. *EE-HUB*) od strane Europske komisije (*DG Grow*) koja okuplja vrhunske stručnjake i organizacije za zajednički rad na identifikaciji i diseminaciji dobrih praksi i preporuka za donositelje odluka.

EE-HUB projekt započeo je 2015., a njegove aktivnosti završavaju 2018. godine. Sufinancira ga Izvršna agencija za mala i srednja poduzeća (*EASME*) Europske komisije, u okviru *COSME* programa. Konzorcij voditelja projekta čine četiri partnera: *JA Europe*, *EUROCHAMBRES*, *SEECCEL* i *EUpromVET*. Aktivnosti su organizirane kroz rad pet ekspertnih radnih skupina: (1) Okviri nacionalnih politika – (eng.) *National Policy Framework*, (2) Stručno usavršavanje i potpora nastavnika – (eng.) *Teacher training and support*, (3) Partnerstva: uloga poduzeća, udruženja i organizacija – (eng.) *Partnerships: role of businesses, private associations and organizations*, (4) Uloga regionalnih vlasti, škola i poduzetničkih ekosustava – (eng.) *The role of regional authorities, schools and the entrepreneurship ecosystem* i (5) Instrumenti za prikupljanje i obradu podataka – *Instruments to collect and assess information*.

EE-HUB projekt zamišljen je kao savjetodavno tijelo za donositelje europskih

politika i institucije s glavnim ciljem razmjene i prenošenja dobrih praksi u učenju za poduzetništvo. Mrežu čini 44 eksperata iz cijeloga svijeta, 25 ambasadora koji su istovremeno članovi Europskog parlamenta te preko 20 članova foruma. U okviru *EE-HUB* projekta sudjeluju i eksperti iz Republike Hrvatske, predstavnici nacionalnih i regionalnih vlasti, visoko-obrazovnih ustanova (Sveučilište Josip Juraj Strossmayer iz Osijeka), javnih institucija (Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja), komora iz područja ekonomije i gospodarstva, poslovnih tvrtki i drugih organizacija.

U sklopu *EE-HUB* projekta već sada su dostignuti značajni rezultati u području razvoja nacionalnih politika, potpore stručnome usavršavanju učitelja, sklapanju partnerstava i mreža, ojačavanju regionalnih tijela, škola i poduzetničkih inkubatora te prikupljanju instrumenata za praćenje i vrednovanje poduzetničkih postignuća. Koristeći brojne suvremene kanale prijenosa informacija, uglavnom informacijsko-komunikacijske tehnologije, prikupljaju se i analiziraju najbolje nacionalne prakse. Važna aktivnost je suradničko učenje i sastanci na kojima se donose preporuke koje svaki od stručnjaka prenosi natrag u svoju zemlju – svojoj organizaciji, ministrima, vladi i praktičarima. U prve dvije godine projekta, održane su tri velike konferencije, šest okruglih stolova te 20 *online* seminara. Također, do sada je objavljeno pet sažetaka s rezultatima aktivnosti radnih skupina, preko 60 primjera dobrih praksi, tridesetak blogova i publikacija s preporukama za donositelje politika (dostupno na: <http://www.ee-hub.eu/>).

U okviru recentnih aktivnosti u projektu, često je isticano kako prema *Eurydice* izvješću iz 2016. godine postoji još puno prostora za napredak u zemljama EU kad je riječ o učenju za poduzetništvo. Kako se navodi, samo 11 zemalja članica navelo je učenje za poduzetništvo kao svoj eksplicitni prioritet, a ostalima tek predstoji pronalaženje prikladnih politika, metodologije i dinamike kojom će to učiniti. Jedan od ključnih dokumenata u tom kontekstu je i publikacija *Put k uspjehu (Road to success, DG Grow, 2015)*, meta-studija namijenjena za donositelje obrazovnih politika i odluka u kojoj se nalazi sažeti prikaz dotadašnjih spoznaja o uvođenju učenja za poduzetništvo u obrazovne sustave. Tako je, primjerice, u Sloveniji utvrđeno da je projekt *Creativity and innovation in school (UPI)* kojim su podupirani poduzetnički tečajevi i klubovi, prema stavovima učenika i njihovih mentora, svojim aktivnostima doprinio postizanju kreativnog ozračja u školama. Evaluacija *ENTRANCE* projekata u Engleskoj, Izraelu i Mađarskoj pokazala je pozitivan efekt učenja za poduzetništvo u smanjivanju socijalne isključenosti podižući motivaciju i samopouzdanje učenika. Istraživanjem *Experiences from participation in JA-YE Company Programmes: What experience did participants in Company Programmes have during their time as company founders – and what happened next?* procjenjivani su rezultati *JA – YE* programa u Belgiji, Danskoj, Estoniji, Finskoj, Rumunjskoj i Slovačkoj. Zaključeno je kako su do dobi od 25 godina, korisnici ovoga programa pokazali tri puta veću vjerojatnost (15%) pokretanja novih (*start-up*) tvrtki od prosjeka populacije Europe (5-6%).

Nadalje, ovo potvrđuju i prvi rezultati *ICEE* istraživanja, sadržajno povezanog s *EE-HUB* aktivnostima, koji su objavljeni u lipnju 2017. godine te predstavljani na prvom Europskom summitu o učenju za poduzetništvo (Brussels, Belgija, od 11. do 12. srpnja 2017.). Istraživanje je uključivalo kombinaciju kvalitativnih i kvantitativnih metoda, a ispitanici su bili učenici, nastavnici i roditelji iz 25 srednjih škola, kao

i predstavnici poslovnog sektora. Prikupljanje podataka provedeno je u pet europskih zemalja – Belgiji, Estoniji, Finskoj, Italiji i Letoniji tijekom 2016. godine. U prvim izvješćima prikazani su rezultati kvalitativnog dijela istraživanja u kojemu su nastavnici istaknuli da su učenici u sklopu učenja za poduzetništvo kroz programe osnivanja i vođenja tvrtki bili izloženi sasvim novome načinu učenja. Riječ je o projektno orijentiranoj nastavi s elementima praktičnog učenja (engl. *learning by doing*) gdje do izražaja posebno dolazi timski rad i suradnja. Nastavnici iskazuju da su uspostavili bliži i smisleniji odnos s učenicima, stekli više uzajamnog poštovanja te se bolje upoznali kroz ozračje temeljeno na jednakosti i suradnji (Hella Eide i Olsvik, 2017, 85). Jedino hrvatsko istraživanje provedeno na nacionalnom uzorku hrvatskih srednjoškolaca (Elezović i Muraja, 2013; Tafra, Elezović i Sertić, 2012) pokazalo je pak ispodprosječnu zastupljenost poduzetničkih sadržaja u nastavnim planovima i programima srednjih škola, nisku razinu informiranosti učenika, ali i njihov veliki optimizam u stavovima da se odgovarajućim obrazovanjem poduzetnička znanja, stavovi i vještine potrebne za pokretanje vlastitog posla mogu uspješno usvojiti i to upravno u formalnim odgojno-obrazovnim institucijama.

3. ZAKLJUČAK

Preporuke za donošenje politika kojima se promiče učenje za poduzetništvo u Europi još su jedan produkt sinergije stručnjaka *EE-HUB* projekta (*Policy Recommendations: Moving Entrepreneurship Education forward in Europe*, 2017). Riječ je o aktivnostima koje se preporučuju na razini europskih institucija i tijela, nacionalnih vlada, za poslovnu zajednicu i obrazovne institucije. Države se potiču da kroz nacionalne politike učine učenje za poduzetništvo dijelom rada svake škole te da se ti planovi jasno prenesu nastavnicima, učenicima, roditeljima i lokalnoj zajednici. Nadalje, potrebno je aktivno poticati ravnatelje, nastavnike i učenike da surađuju i međusobno dijele svoja znanja i iskustva u nacionalnom i međunarodnom kontekstu. Sve preporučeno nemoguće je provesti bez educiranih nastavnika za koje je potrebno ove sadržaje osigurati već kroz njihovo inicijalno obrazovanje. Za očekivati je da, kada stasaju nastavnici koji su učenju za poduzetništvo bili izloženi tijekom svog osnovnog i srednjeg, a možda i visokog obrazovanja, obrazovanje učenika za poduzetnost i poduzetništvo može imati eksponencijalne pozitivne učinke. Uspostavljeni strategijski okvir EU, kao i financiranje brojnih aktivnosti u ovome području, nedvojbeno ukazuju na pravac donošenja politika te osiguravaju potporu nacionalnim vladama za sustavno uvođenje, implementaciju i praćenje učenja za poduzetništvo. Tako je i u okviru prijedloga cjelovite kurikularne reforme istaknuto da je ona usmjerena, među ostalim, „jasno definiranim odgojno-obrazovnim ishodima koji nisu isključivo kognitivne prirode (znanja), nego u skladu s određenjem temeljnih kompetencija za cjeloživotno učenje, uključuju i razvoj vještina, stavova kreativnosti, inovativnosti, kritičkog mišljenja, inicijativnosti, poduzetnosti, estetskog vrednovanja, odgovornosti, odnosa prema sebi, drugima i okolini, vladanja i drugima“ kao i „otvorenim didaktičko-metodičkim sustavima koji omogućuju odgojiteljima, učiteljima, nastavnicima, djeci i učenicima slobodu u izboru sadržaja, metoda i oblika rada“ (Strategija znanosti obrazovanja i tehnologije, 2014).

To svakako pokazuje orijentiranost Republike Hrvatske prema europskim prioritetima i inicijativama u području učenja za poduzetništvo. Nadalje, Poduzetništvo je predloženo kao međupredmetna tema u svim razredima osnovne i srednje škole i trebalo bi se ostvarivati kroz tri domene: „Promišljaj poduzetnički“, „Djeluj poduzetnički“ te „Ekonomsku i financijsku pismenost“. Ostaje vjerovati da, obzirom na razvoj i zrelost nacionalnih programskih dokumenata, neće biti potreban još prevelik broj godina od njihova predlaganja do realizacije u odgojno-obrazovnom kontekstu. Situacija u nacionalnom gospodarstvu i ekonomiji s jedne strane, ali i u odgojno-obrazovnom sustavu s druge, ne ostavlja prostora za sumnju da je vrijeme za konkretne promjene već došlo.

THROUGH NETWORKING TO FOSTERING ENTREPRENEURSHIP EDUCATION IN EUROPE: CROATIA AS A PART OF EUROPEAN ENTREPRENEURSHIP EDUCATION NETWORK (EE-HUB)

Maja Jukić, Bsc in Electrotechnics, National Centre for External Evaluation of Education Ulica Damira Tomljanovića-Gavrana 11, 10020 Zagreb, Croatia
Telephone: +385 1 4501 800, e-mail: ured.ravnatelja@ncvvo.hr

Thomas Farnell, MA, National Centre for External Evaluation of Education Ulica Damira Tomljanovića-Gavrana 11, 10020 Zagreb, Croatia

Ines Elezović, MA in Sociology, National Centre for External Evaluation of Education Ulica Damira Tomljanovića-Gavrana 11, 10020 Zagreb, Croatia
Telephone: +385 1 4501 868, e-mail: ines.elezovic@ncvvo.hr

ABSTRACT

European Entrepreneurship Education NETWORK is a Pan-European body constituted out of institutions and individuals that are most active in promoting and developing entrepreneurship education in Europe. It is organized with the aim of connecting interested shareholders who, enriched by this experience of exchange, then continue their work of enhancing levels of entrepreneurship activities, learning and teaching in their country and around the Europe.

EE-HUB project has duration period of three years (from 2015 do 2018) and is co-financed by The Executive Agency for Small and Medium-sized Enterprises (EASME) of the European Commission. Consortium of project coordinators consists of four companies: JA Europe, EUROCHAMBRES, SEECCEL and EUproVET. Within the EE-HUB project significant results have already been achieved in the area of national politics, development of professional teacher training, partnerships and networks creation, fostering regional institutions, schools and entrepreneurship incubators and gathering instruments for monitoring and evaluating entrepreneurial achievements. By using multiple contemporary channels of information-communication technologies, the best national practices are being collected and analyzed. Important project activities are also peer learning process and expert meetings in which recommendations are being formulated. Every expert member conveys these recommendations to his/her country, more specifically to organizations, ministries, government and practitioners. EE-HUB is envisioned as an advisory body for European policy makers and institutions with the main goal of exchanging and relaying good practices in entrepreneurship education.

So far conferences, round tables and set of online seminars were conducted within this project and Croatian experts participated in all of them. Also, summaries with the results of working groups, examples of good practices, blogs and reports were published as project results.

Keywords: entrepreneurship education; EU policies EU; COSME program; EE-HUB project; experts' networking; good practice examples

LITERATURA

1. Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y. i Van den Brande, G. (2016). *EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework*. Luxembourg: Publication Office of the European Union.
2. CARDET (2016). *Final Report for External Evaluation: Comprehensive External Evaluation of SEECEL Activities*. Preuzeto s http://www.seecel.hr/UserDocsImages/Documents/Evaluation_Report_v13_SEECEL.PDF (29.06.2017.)
3. EE-HUB (2017). *Policy Recommendations: Moving Entrepreneurship Education forward in Europe*. Preuzeto s http://ee-hub.eu/index.php?option=com_attachments&task=download&id=492:EE-HUB-Policy-Recommendations (29.06.2017.)
4. Elezović, I. i Muraja, J. (2013). Informiranost učenika o poduzetničkim sadržajima u programima srednjih škola. *Učenje za poduzetništvo*, 3(2), 190-201. Preuzeto s <http://hrcak.srce.hr/130405>
5. Europska komisija (2008). *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - "Think Small First" - A "Small Business Act" for Europe*. COM/2008/0394 final.
6. Europska komisija (2010). *Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. COM/2010/2020 final.
7. Europska komisija (2011). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions of 20 September 2011 - Supporting growth and jobs – an agenda for the modernisation of Europe's higher education systems*. COM(2011) 567.
8. Europska komisija (2012). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - Rethinking Education: Investing in skills for better socio-economic outcomes*. COM (2012) 669.
9. Europska komisija (2013). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Entrepreneurship 2020 Action Plan – Reigniting the entrepreneurial spirit in Europe*. COM(2012) 795 final.
10. Europska komisija (2016). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A New Skills Agenda For Europe: Working together to strengthen human capital, employability and competitiveness*. COM(2016) 381 final.

11. Europska komisija, Glavna uprava za obrazovanje i kulturu [DG EAC] (2014). *Thematic Group for Entrepreneurship Education. Final Report*. Brussels: Europska komisija, Glavna uprava za obrazovanje i kulturu.
12. Europska komisija, Glavna uprava za poduzetništvo i industriju [DG Enterprise] (2010). *Towards Greater Cooperation and Coherence in Entrepreneurship Education - Report and Evaluation of the Pilot Action High Level Reflection Panels on Entrepreneurship Education*. Brussels: Europska komisija, DG Enterprise.
13. Europska komisija, Glavna uprava za poduzetništvo i industriju [DG Enterprise] (2012). *Effects and Impact of Entrepreneurship Programmes in Higher Education*. Brussels: Europska komisija, DG Enterprise.
14. Europska komisija, Glavna uprava za poduzetništvo i industriju [DG Enterprise] (2014). *Entrepreneurship Education: A Guide for Educators*. Brussels: Europska komisija, DG Enterprise.
15. Europska komisija, Glavna uprava za unutarnje tržište, industriju, poduzetništvo i mala i srednja poduzeća [DG Grow] (2015). *Entrepreneurship Education: A Road to Success - Final Report*. Brussels: Europska komisija, DG Grow.
16. Europska komisija, Izvršna agencija za obrazovanje, audiovizualnu politiku i kulturu [EACEA/Eurydice] (2012). *Entrepreneurship Education at School in Europe National Strategies, Curricula and Learning Outcomes*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
17. Europska komisija, Izvršna agencija za obrazovanje, audiovizualnu politiku i kulturu [EACEA/Eurydice] (2016). *Entrepreneurship Education at School in Europe*. Eurydice Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
18. Europski parlament (2015). *European Parliament resolution of 8 September 2015 on promoting youth entrepreneurship through education and training (2015/2006(INI))*.
19. Europski parlament i Vijeće Europske unije (2006). *Recommendation 2006/962/EC of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning*. [Official Journal L 394 of 30.12.2006].
20. HEInnovate (2014). *The Entrepreneurial Higher Education Institution. A Review of the Concept and its Relevance Today*. Preuzeto s <https://heinnovate.eu/resource/entrepreneurial-higher-education-institution-review-concept-and-its-relevance-today> (29.06.2017.)
21. Hella Eide T. i Olsvik, V. M. (2017). Qualitative case study of mini-company experiences in five European countries. Lillehammer: Eastern Norway Research Institute. Preuzeto s <http://www.icee-eu.eu/component/attachments/attachments.html?task=attachment&id=512>
22. ICF GHK (2014). *Expert Group on Indicators on Entrepreneurial Learning and Competence: Final Report*. Preuzeto s http://ec.europa.eu/dgs/education_

- culture/repository/education/library/reports/2014/entrepreneurial-expert-report_en.pdf (29.06.2017.)
23. Nacionalni kurikulum međupredmetne teme Poduzetništvo – prijedlog (2016). Preuzeto s <http://www.kurikulum.hr/wp-content/uploads/2016/03/Poduzetnis%CC%8Ctvo.pdf> (30.07.2017.)
  24. South East European Centre for Entrepreneurial Learning [SEECEL] (2015). *Entrepreneurship Education in the European Union: An Overview of Policies and Practice. Results of thematic survey for the EU SME Envoys Network (2015)*. Zagreb: SEECEL. Preuzeto s <http://ec.europa.eu/transparency/regexpert/index.cfm?do=groupDetail.groupDetailDoc&id=23936&no=4> (29.06.2017.)
  25. South East European Centre for Entrepreneurial Learning [SEECEL] (2016). *Developing Entrepreneurial Societies: The Entrepreneurial Learning Effect: The SEECEL Story in Numbers*. Preuzeto s <http://www.seecel.hr/UserDocsImages/Documents/SEECEL%20by%20the%20Numbers%20-%20web.pdf> (29.06.2017.)
  26. Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije (2014.). Narodne novine 124/2014. Preuzeto s http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_10_124_2364.html (30.07.2017.)
  27. Tafra, V., Elezović, I. i Sertić, I. (2012). Percepcija karijere poduzetnika kod srednjoškolskih učenika strukovnih škola u Republici Hrvatskoj. *Učenje za poduzetništvo*, 2(2), 227-234. Preuzeto s <http://hrcak.srce.hr/130270>
  28. Vijeće Europske unije (2009). *Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training (ET 2020)*. [Official Journal C 119 of 28.5.2009].
  29. Vijeće Europske unije (2015). *Council conclusions on entrepreneurship in education and training (2015/C 17/02)*.